

ТЕНДЕНЦІЇ СМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ / ДИВЕРГЕНЦІЇ КОМПЛЕМЕНТАТИВІВ WEALTH – POVERTY У ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ДОБИ: ІНВЕРСИВНА МОДЕЛЬ ВЗАЄМОДІЇ

Стаття присвячена комплементативам WEALTH – POVERTY у художньому просторі Вікторіанської доби. У статті здійснено спробу простежити та систематизувати існуючі інтегративні та диференційні ознаки концепту-антиконцепту WEALTH – POVERTY, що утворюють комплементарну єдність. Розв'язуються питання, пов'язані з дослідженням мисленевих процесів та механізмів, що лежать в основі пізнання.

Ключові слова: комплементатив, концепт, антиконцепт, концептуальна модель, інтеграція, дивергенція.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Новітнім напрямком сучасних лінгвістичних досліджень стає когнітивна парадигма, у межах якої вивчаються способи систематизації та конденсації накопичених у культурній спільноті знань про навколишній світ, їх категоризація у мові та зв'язок з ментальними структурами людського мозку (В.І. Карасик, О.С. Кубрякова, О.О. Селіванова, І.А. Стернін, В.М. Телія та ін.). Носіями кодової інформації про об'єктивну реальність у мові та мисленні конвенційно вважають концепти (С.Г. Воркачов, В.З. Дем'янков, О.М. Кагановська, О.С. Кубрякова, З.Д. Попова) та антиконцепти (В.Ф. Новодранова, А.М. Приходько, Ю.С. Степанов), що в рамках аксіологічної семантики розглядаються також як *опозиції/опозитиви* (Н.Д. Аксьонова, О.О. Селіванова), *бінарні концепти* (Є.В. Русина, Т.С. Семегин), *концептуальні дихотомії* (В.А. Пищальникова), *комплементарні єдності* або *комплементативи* (Т.В. Давидова).

Аналізуючи останні дослідження та публікації, можна з певністю констатувати той факт, що окремі концепти досить плідно вивчалися у когнітивній лінгвістиці та лінгвоконцептології (Л.О. Анопіна, Н.О. Бігунова, О.О. Близнюк, І.В. Ігнатова, О.М. Кагановська, А.С. Персиніна, Є.А. Пименов та ін.), на противагу від антиконцептів, які перебувають у стані становлення на сучасному етапі розвитку науки. Наразі виникає потреба у систематизації отриманих знань щодо концептів та антиконцептів, з'ясуванні способів їхньої взаємодії, чим визначається **актуальність** нашої наукової розвідки.

Метою цієї праці є дослідження тенденцій смислової дивергенції та інтеграції комплементативів WEALTH – POVERTY у художньому просторі Вікторіанської доби. Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання наступних завдань: 1) дослідити ключові концептуальні моделі утворення комплементативів WEALTH – POVERTY; 2) вивчити тенденції смислової інтеграції та дивергенції конститuentів досліджуваної комплементарної пари на основі зіставлення їхніх концептуальних ознак у поняттєвому, метафорично-образному та смислово-ключі.

Об'єктом наукового пошуку стають ідіоспецифічні комплементарні концепти вікторіанської культури WEALTH – POVERTY, а **предметом** – їхні інтегративні та диференційні ознаки на **матеріалі** художніх творів Вікторіанської доби.

Концепт-антиконцепт WEALTH – POVERTY, що з одного боку утворюють бінарну опозицію, вочевидь виявляють відмінні (диференційні) ознаки, покладені в основу цієї опозиції. З іншого боку, в них спостерігаються спільні (інтегративні) ознаки, що свідчить про існування певного ментального простору, у межах якого концепт-антиконцепт доповнюють один одного і формують комплементарну єдність. Тенденції смислової дивергенції та інтеграції виявляються нами на основі аналізу ключових / базових концептуальних моделей утворення комплементативів WEALTH – POVERTY і досліджуються у межах поняттєвого, метафорично-образного та смислового компонентів їх значення.

Розшарування на верстви, а отже статус багатих і бідних, що акумулюється у зазначених комплементативах, є вагомою складовою ідентичності вікторіанського суспільства. Англія, за словами О. В. Городецької, історично вважається країною з дуже розвинутою класовою системою, де для кожного громадянина було визначене його місце [2]. Критеріями для класової детермінації традиційно слугували такі «важелі», як походження, рівень освіти та прибутків, що регулювали належність чи неналежність людини до якоїсь касти. Ідея такого концептуального стратифікування мислилася у вигляді щаблів, що є елементами певної умоглядної драбини. Символічний образ драбини/східців (ladder) як поєднувальної ланки між Землею і Небом у біблійних канонах завжди асоціювався з успіхом, прогресом, злетом чи підйомом [7] чи, навпаки, падінням (за умови

руху вниз). Ідеї суспільної нерівності, які закономірно відображаються в мові, також мисляться у вигляді щаблів соціальної драбини, тобто руху по вертикалі, у чому вбачаємо уявний перетин між матеріальною і духовною сферами буття. Подібні роздуми підтверджуються мовним матеріалом:

But think of Dorian's birth, and position, and wealth. It would be absurd for him to marry so much beneath him. (D. G., p. 192) або *The child of the old King's only daughter by ...marriage with one much beneath her in station...* (YoK, p. 78).

Актуалізація концептуальної вертикалі в поданому контексті уможливорюється завдяки лексемі *beneath*, яка позначає нижчий рівень (у даному випадку – статус) за напрямком руху вниз [8, 124].

Концептуально значуща *координаційна вертикаль* як спосіб переміщення між щаблями суспільства і матриця існування комплементаривів WEALTH – POVERTY, що має відтворення в мовній картині світу вікторіанців, вважається однією з універсальних концептуальних метафор [4]. Така координаційна вертикаль є поєднувальною / інтегративною ланкою між бінарною опозицією WEALTH – POVERTY.

Іншою інтегративною ознакою досліджуваних комплементаривів є концептуальна ознака кількості «*quantity*», що виявляється в інтертрансформаційних (взаємоперехідних) можливостях цієї пари.

За дифузністю референтів інваріантні ознаки концепту WEALTH «*abundance*» (надлишок, безліч, значна кількість) та його антиконцепту POVERTY «*lack/scarcity*» (нестача, брак, дефіцит) утворюють комплементарну єдність «*quantity*», що складається з двох елементів, корелятивні межі яких є досить умовними (див. Рис. 1), що графічно можна зобразити наступним чином:

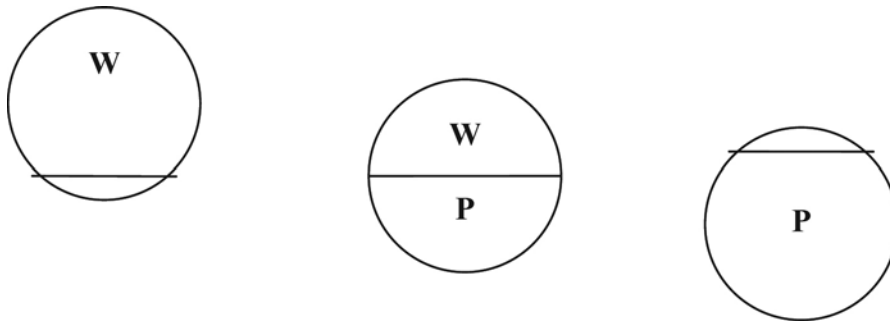

Рис. 1. Умовність корелятивних меж комплементаривів WEALTH – POVERTY

Згідно з Рис. 1, багатство (W), яким володіє суб'єкт, може або збільшуватись під впливом різних факторів, не залишаючи простору для бідності (перша діаграма на Рис. 1), або зменшуватись і трансформуватись у бідність за наявності об'єктивних причин (третя діаграма).

Оскільки комплементариви WEALTH – POVERTY не мають стійких чітко окреслених меж, визначаємо їх як *відносні* комплементарні сутності. Комплементарність цих явищ простежується у *зворотній (інверсивній) залежності* однієї величини (WEALTH) від другої (POVERTY) у межах одного суб'єкта власності: чим більше одна величина, тим менше інша, і навпаки, унаслідок чого конструємо *інверсивну модель* утворення комплементаривів WEALTH – POVERTY (див. Рис. 2).

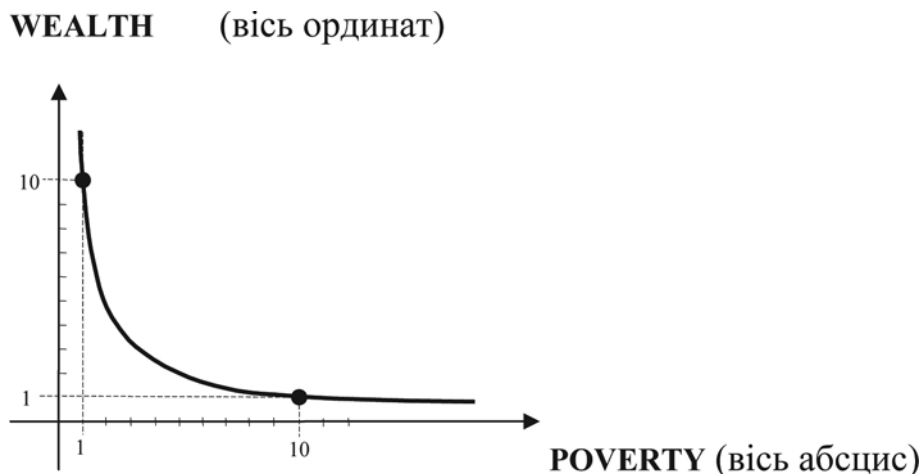

Рис. 2. Графічне представлення корелятивних зв'язків комплементаривів WEALTH – POVERTY (інверсивна модель)

Корелятивні зв'язки комплементаривів WEALTH – POVERTY зображено у вигляді запозиченої з математичної логіки низхідної гіперболи у системі координат, де концепту WEALTH відповідає вісь ординат, а його антиконцепту POVERTY – вісь абсцис (Рис. 2).

Згідно з наведеним графіком, якщо багатство WEALTH як необмежено зростаюча величина у певній точці відліку (Рис. 2) прямує до нескінченності ($W=10$ і далі), то, відповідно, бідність POVERTY в оберненій пропорційності асимптотично наближується до нуля ($P=1$), і навпаки. У зв'язку з цим можна припустити, що у будь-якій референтній ситуації «багатство» не має жодних обмежувальних рубежів і може збільшуватись до безкінечності (реалізація семи «*abundance*»), тоді як «бідність», наближуючись до мінімальної границі, ніколи не дорівнюватиме нулю за законами логічного мислення («*lack/scarcity*» не є «нуль»). У такому разі суб'єкт багатства/бідності завжди матиме у своєму особистому просторі хоч якісь належні йому надбання (речі, дрібне майно, одяг тощо), кількість яких, проте, не є адекватною для життя згідно з встановленими у суспільстві нормами (реалізація семи «*inadequacy*»), що визначає нижчу позицію останнього по відношенню до інших членів соціуму (реалізація семи «*inferiority*» у структурі антиконцепту POVERTY). Таким чином, ані багатство, зведене нанівець, ані бідність суб'єкта стосовно того самого об'єкта власності ніколи не дорівнюватимуть нулю: вони перебувають у зворотній залежності і можуть трансформуватися одне в інше за сприятливих чи несприятливих обставин життя.

Основною диференційною (дивергентною) ознакою у структурі комплементаривів WEALTH – POVERTY, окрім їхніх ключових інваріантних ознак «*abundance*» та «*lack/scarcity*» відповідно та ознак, що формують метафорично-образний компонент значення, є їхній аксіологічний аспект.

Багатство як рівень соціального стандарту зазвичай віталосся у суспільстві, про що свідчить більшість проаналізованого мовного матеріалу (96%). Королю, наприклад, було властиво мати чинний зовнішній вигляд, саме тому інший його образ, що суперечив сформованим стереотипам, міг шокувати громаду:

Where is this King who is apparelled like a beggar this boy who brings shame upon our state? Surely we will slay him, for he is unworthy to rule over us (YoK, p. 96).

Концепт WEALTH у зазначеному контексті набуває позитивної аксіологічної ознаки: у суспільстві не сприймається король, вдягнений як злидар (*apparelled like a beggar*), що внаслідок англійського снобізму є соромом для держави (*shame to the state*); такий король не є гідним правління (*unworthy to rule*) – його статус вимагає розкоші, схвалення якої громадою додає позитивної модальності концепту.

Таким чином, багатство у 96% випадків проаналізованого матеріалу сприймається у вікторіанському суспільстві як позитив, як благо і перевага. БАГАТСТВО – це ДОБРЕ (це освіта, манери, гідне життя, щастя і т.п.). Наявність негативної оцінки у структурі концепту WEALTH пов'язана із жорстокістю панів, гнобленням ними інших суспільних класів і презирливим ставленням останніх до багатих представників соціуму (4%).

Наявність негативного оцінного компонента у структурі антиконцепту POVERTY свідчить про розуміння бідності як загального суспільного зла. У такому разі БІДНІСТЬ – це ПОГАНО (це відсутність адекватних умов для життя, здобуття освіти, розвитку особистості тощо). З другого боку, бідність є ґрунтом для виникнення солідарності, співчуття між представниками нижчих соціальних страт і є стимулом розвитку особистісних якостей, що говорить про взаємозв'язок матеріальної і духовної сфер буття людини.

Висновки. Комплементариви WEALTH – POVERTY як лінгвоментальні одиниці, які відображають соціальну стратифікацію вікторіанського суспільства і закономірності функціонування матеріального світу, мають складну структуру і виявляються комплементарними опозиційними концептами (концепт WEALTH + його антиконцепт POVERTY), що утворюють смислову єдність з інтегративними та диференційними / дивергентними ознаками.

Інтегративними у структурі комплементаривів є *координаційна вертикаль* та концептуальна ознака кількості «*quantity*», що виявляється в інтертрансформаційних можливостях конститuentів цієї пари.

Основною диференційною (дивергентною) ознакою у структурі комплементаривів WEALTH – POVERTY є їхній аксіологічний компонент. Багатство загалом сприймається у вікторіанському суспільстві як позитив, тоді як бідність асоціюється із негативом.

Комплементарність концепту-антиконцепту WEALTH – POVERTY полягає у смисловій взаємодії конститuentів бінарної пари, яку транспоновано в стандартизованій нами *інверсивній моделі*, через яку простежується зворотня залежність смислових зв'язків між компонентами.

Список використаних джерел

1. Аксенова Н. Д. Роль метафорических бинарных оппозиций в формировании оценки [Електронний ресурс] / Н. Д. Аксенова. – Режим доступу: <http://www.philararts.spbu.ru>

2. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Городецька. – К., 2003. – 21 с.
3. Давидова Т. В. Антиконтцепти в англійській художній літературі Вікторіанської доби: системно-типологічний аспект : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Давидова Тетяна Василівна. – К., 2013. – 280 с.
4. Каратєєва Г. М. Емоційний стан персонажа в аспекті розгортання концепту ВЕРТИКАЛЬНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ (на матеріалі творів Ле Клезіо) / Г. М. Каратєєва // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Т. 10, № 2. – С. 48–56.
5. Русина Е. В. Бинарные концепты GLORY и DISGRACE в американской лингвокультуре : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Русина. – Волгоград, 2008. – 23 с.
6. Семегин Т. С. Динаміка семантичної структури бінарних концептів ПРЕКРАСНИЙ – ПОТВОРНИЙ в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Т. С. Семегин. – К., 2011. – 20 с.
7. Dictionary of Symbolism Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html>
8. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners / Macmillan. – L. : Macmillan Publishers Ltd, 2007. – 1748 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. D.G.: Wilde O. The Picture of Dorian Gray // Plays, Prose Writings and Poems / Wilde O. – London : David Campbell Publishers Ltd, 1991. – P. 127–320.
2. YoK.: Wilde O. The Young King // The Happy Prince and Other Stories / Oscar Wilde. – L. : Penguin Books Ltd, 1994. – P. 77–98.

Summary. The article is devoted to complementatives WEALTH – POVERTY in the Poetic Space of the Victorian Age. An attempt was made in the article to specify Integral and Differential peculiarities of the Concept-Anticoncept WEALTH – POVERTY which constitute a complementary unity. The article deals with the research touching upon basic mental processes and mechanisms that lay foundation to cognition.

WEALTH – POVERTY as linguo-mental units which reveal social stratification of the Victorian Age and its material world functioning consistency have a complex structure and prove to be complementary binary concepts opposed to each other (concept WEALTH + its anticoncept POVERTY); consequently, they constitute a certain mental unity with integral and differential / divergent features.

The integral component in their structure is represented by the coordinate vertical and the conceptual feature of «quantity», which is displayed through intertransformative abilities of their constituents.

The main differential / divergent feature in the structure of complementatives WEALTH – POVERTY is their axiologic component: wealth has always been associated in the Victorian community as something POSITIVE, while poverty is a NEGATIVE phenomenon in the society.

Complementary peculiarities of the Concept-Anticoncept WEALTH – POVERTY are viewed through semantic interaction of their constituents graphically represented in the inversive model, which outlines the inverse ratio of the semantic connection of the components.

Key words: *complementative, concept, anticoncept, conceptual model, integrity, divergency.*

Отримано: 12.07.2014 р.